

Слађана В. Јаћимовић¹

Учитељски факултет, Универзитет у Београду

Оригинални
научни рад

Андрић и Бајрон или Преображај лејоћом – „Бајрон у Синџири“ као њредлој за школску лекџиру –

Резиме: У раду се, у контексту континуитетџа љрисутности дела Иве Андрића у школским љројрама, даје љредлој за ново, додатно читање и љумачење овој великој љисца српске књижевности. Смајрамо да у школску лекџиру љреда уврстџи љи љријовејку „Бајрон у Синџири“, а разлози збој којџ из љишчевој дојајој љријоведној ојуса издвајамо ујраво ову љријовејку су дрјони. Склон да у свом делу укритџа факџојграфско са фџиционалним, Андрић је о Бајрону исџричао своју љричу, кроз коју је, њему својственим умећем, ојисао до којџ све љонора и којџ узлејта може доћи људско биће у љрајању за смислом и смирењем. У мајсџорски љрађеној љријовеци, која је сва од флуидних најовешџаја и унутарње љсихолошке драматџичности, у ономе шџо љријада сџољном свејту, као и у „муњевџим визијама“, а не у развијеној ејској нараџивности, љријоведач читџаоца суочава са дејством лејоће која у „чулнику“, какав је Бајрон доистџа и дрјо, ојџвара љоноре и дрји дојџад неслућене димензије у којџма се остварује оно шџо ни у жудњи не може љрецизно да се одреди. Читање и љумачење ојџворили др и ученицима нове љросџоре у сајледавању Андрићеве љријоведачке вешџине, љоказали како се љџџерарни моџиви додрјују и љреосмиљавају у делима врхунских љисаца и суочили их са љишањима о сложености људске љрироде и зајџџаношћу над свејтом и мојућностима које се у њему нејресџано нуде и ускраћују.

Кључне речи: школски љројрама, дрјојрафија, фџиџија, лејоћџа, ејџфанија, самоизџрађња.

Када се сагледа заступљеност дела Иве Андрића у школским програмима, како основних, тако и средњих школа, не може да се не изведе закључак о хотимичном континуитету при-

сутности овог великог писца српске књижевности у читанкама и лектирама. Почев од петог разреда основне школе, па све до завршеног средњошколског образовања, читају се и тумаче жанровски разнородна Андрићева дела и скла-

¹ sladjana.jacimovic@ufbg.ac.rs

Copyright © 2017 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

па представа о значају његовог литерарног опуса. Сусрет започиње есејем „Мостови“, који се, поменимо узгред, у читанкама за пети разред даје у скраћеном облику, и то најчешће као његов уводни фрагмент, којим се битно сиромашни сложена симболичка носивост овог мотива, развијена у изостављеном делу текста (овакво скраћење вероватно се оправдава узрастом ученика којима је текст намењен). У шестом разреду у програму је приповетка „Аска и вук“, у којој се, у наизглед наивном облику сличном модерној басни, промишља тема о вечитој борби са злом које прети, о игри са смрћу, покушају да се превлада страх и из те игре изађе као победник. Одломком „Приче о кмету Симану“ (програм за седми разред), као и приповетком „Мост на Жепи“ (осми разред), Андрић се представља у ономе у чему је као писац најпрепознатљивији – у делима са историјском подлогом, са проблематиком и специфичношћу нашег културно-историјског поднебља, наших судбина и нарави. При томе, у последњем разреду основне школе ученицима се нуди и избор из Андрићевих приповедака о деци. У питању су приповетке које у оквиру његових *Сабраних дела* (од првог издања 1963. године, па све до потоњих постхумних) излазе у деветој књизи *Деца*, а у школи се најчешће тумаче приповетке „Књига“, „Прозор“, „Деца“, „Излет“.

Са романима нашег великог писца деца се упознају у завршним разредима средње школе: *На Дрини ћурија* тумачи се у трећем, а последњи за живота објављени Андрићев роман – *Проклећа авлија*, у четвртном разреду. У првом разреду низ тумачења дела великог писца наставља се програмским метапоетичким есејем, познатим под називом „О причи и причању“, а насталим поводом доделе Нобелове награде за књижевност 1961. године. Читање и тумачење Андрићевих приповедака прописани су програмом у другом разреду средњих школа. Без обзира на неоспорну изузетност „Моста на Жепи“, нисмо сигурни да је оправдано понов-

но стављање исте приповетке у програм, осим уколико се није имало у виду њено читање као својеврсни увод за чувени роман са истом симболичком датом у наслову. Без обзира на значај овог, у разнородним жанровима развијеног, Андрићевог мотива, мост је тек један од симбола од којег мајстор приповедач дисперзивно шири причу ка људским судбинама и смутним историјским токовима. Једноставно речено, овај писац нуди толико много састављачима школских програма – такву ширину и тематско богатство, као и широк дијапазон антологијских приповедака – да је понављање исте приповетке у размаку од две школске године сведочанство о неинвентивности и инертности оних који су на месту да врше избор дела за тумачење у школама. Ова чињеница донекле је ублажена додатним, непрописаним избором из Андрићевих приповедака, где је остављен простор да се у оквиру наставе књижевности интерпретирају још неке од њих.

Нећемо овом приликом указивати на све оне блиставе домете Андрићеве приповедне прозе који би били драгоценци за читање и тумачење у настави (уз сву наду да и у новим средњошколским генерацијама постоје појединци кадри да доживе радост читања врхунске литературе). Сматрамо да у школску лектуру треба уврстити и приповетку која се, мислимо, у слободном избору ретко нуди ученицима – „Бајрон у Синтри“. Разлози због којих из пишчевог богатог приповедног опуса издвајамо управо ову приповетку су бројни. Први и подразумевајући разлог представљају њене неоспорне уметничке вредности, односно дубоко уверење да ова приповетка улази у ред најбољих, антологијских Андрићевих приповедака. Други разлог је што се у овој приповеци млади људи упознају са једним, могло би се рећи, другачијим Андрићем, који, овога пута, не пише о Босни, о судару различитих вера, о расцепљености појединаца условљених егзистенцијом на тлу где се мешају различите крви и нације у временима ненаклоњене историје и туробне будућности. Јер, иако управо ове

теме и судбине чине језгро Андрићевог приповедања, то приповедање није само то, и у неким приповеткама, у које спада и поменута, вештина да се у приповедној форми проговори о сложености људске природе, нагонима неусловљеним конкретним историјским ситуацијама и извесним спиритуалним померањима, досеже савршенство какво се ретко среће и које нашег писца стално изнова потврђује као ванвременог, модерног класика.

Додатан разлог због којег би управо ова приповетка била посебно инспиративна за читање у другом разреду средње школе подржан је избором главног јунака чије се име издваја у наслову приповетке. Наиме, дело чувеног романтичарског песника Џорџа Гордона Бајрона представљено је у програму за овај школски разред, и то кроз парадигматичан одломак његовог исто тако чувеног *Чајлда Харолда*. Један од најизразитијих писаца свога доба, промотер блазираности профињене, уморне аристократије и светског бола, лорд Бајрон је значајан не само по свом делу него и по литерарном утицају који је ширио у свом времену, постајући синонимом за осећај испразности у обиљу доживљеног и жудње за пуноћом и смислом који у том обиљу непрестано измичу. Отуд је помињање Бајрона неизоставно и при тумачењу свакако најзначајнијег романтичарског романа – *Евџеније Оњеџин* – на чијег је писца енглески романтичар оставио дубок и неприкривен утицај. Живот несрећног лорда Бајрона једнако је интригантан као и његова литература. Тачније, његова узбудљива биографија се (што се не може порећи без обзира на вековни покушај науке о књижевности да се биографизам, као метода у тумачењу, одбаци као застарео и површан) утискује и уписује у његово дело и књижевне јунаке. За Бајронову биографију се не каже без разлога да је превазишла његову литературу. Од статуса сиромашног аристократе до лордовског реномеа, од сталног посетиоца раскаланих забава до њиховог јавног презирања, од неумереног уживања до дубоке

усамљености међу ближњима, од славе до прогонства – кретало се, од крајности до крајности, клатно живота овог романтичарског писца. Сложена и префињена песникова природа, судбина скројена од покушаја борбе против друштвеног лицемерства и сталне битке са својим страстима које досежу границе порока, била је инспиративна и за нашег писца. Склон да у свом делу укршта фактографско са фикционалним, односно да на подлози онога што се заиста збило у једном конкретном тренутку и на једном конкретном простору исприча причу која превазилази фактографску датост и универрализује историјско на ниво уметничке визије, Иво Андрић је о Бајрону испричао своју причу, кроз коју је, њему својственим умећем, описао до којих све понора и којих узлета може доћи људско биће у трагању за смислом и смирењем.

Приповетка „Бајрон у Синтри“ први пут је објављена у празничном, божићном броју *Политиике*, 6–9. јануара 1935. године, а до следећег издања, када је објављена у оквиру збирке *Lica* (1960), прошло је четврт века. Занимљиво да у послератном периоду, када је Андрићева књижевна репутација била на врхунцу и када готово ниједан државни празник није прошао, а да нека приповетка овог писца није изашла (врло често поново објављена) у неком од најзначајнијих тадашњих југословенских гласила (најчешће *Политиики*, *Борди*, *Vjesniku* или *Oslobođenju*), приповетка „Бајрон у Синтри“ не доживљава поновно издање. Чини нам се да је Андрић, својим профињеним осећајем за тренутак и личну сигурност, схватио да послератно време није било време за причу о екстравагантном и благо перверзном енглеском племићу. У збирку *Лица* Андрић ће је ставити као четврту по реду. Врло чудно место за ову приповетку у брижљиво компонованој збирци. Прича је смештена унутар круга прича са руралном тематиком, те што избором јунака, што реализованом темом, она одудара од прича које јој претходе и које следе након ње. Три године касније ова приповетка објављена

је у оквиру седме књиге *Сабраних дела Иве Андрића*, у књизи *Јелена, жена које нема*, у којој су, по речима приређивача и уз сагласност писца, ушле „приповетке о жени, о односу човек–жена, о љубави“. У оквиру *Сабраних дела* за пишчева живота приповетка ће бити објављена у четири издања: године 1963, када је објављено прво издање *Сабраних дела*, те 1964, 1965. и 1967. године (сва издања излазе у ћириличном и латиничном издању). Ову приповетку писац неће објављивати у оквиру других, засебних издања својих одабраних приповедака. Приповетка, наравно, улази у прво постхумно издање *Сабраних дела* из 1976. године, у којем су приређивачи усвојили исправке и напомене Иве Андрића које је вршио на својим примерцима књига, а спремајући ново издање *Сабраних дела*, чије објављивање није дочекао.

Из обиља животних садржаја којима је испуњен кратак живот енглеског песника, Андрић као подлогу своје приче бира тренутак у којем је Бајрон на свом великом двогодишњем путовању по Медитерану, а које, кажу Бајронови биографи, пресудно утиче на формирање њега као писца и након којег стиче позицију слављеног и великог песника. Лорд Бајрон је заиста боравио у Португалији 1809. године, и, по његовим сачуваним писмима, био је посебно одушевљен управо Синтром. Тридесетих година прошлога века и Иво Андрић ће посетити Португалију и, попут бунтовног романтичара, и за њега је Синтра место у којој је сублимирана лепота португалског природног миљеа, а о чему ће писати у свом путопису *Порџуал, зелена земља*, из 1932. године:

Али није Лисабон оно што чини у мом сјећању ову празничну земљу оним што јест. На двадесетак километара од престонице, леђима приклоњена уз мрке брегове а лицем окренута ка равници која се завршава морем, стоји мала варошица, село готово. Синтра, са бившим краљевским дворцем и кастелом Пења, који по свом положају превазилазе љепоту свега

што се може измислити и испричати (Андрић, 1976: 205).

Не знамо да ли је Андрић читао Бајронове записе о Синтри, али се на неки начин свакако морао сусрести са његовим одушевљењем које се спојило са Андрићевим личним усхићењем пред лепотом виђеног на путу. Исти афинитет према лепоти португалског града два сасвим различита писца можда је био својеврсни литерарни окидач да наш приповедач напише необичну причу о суочавању са лепотом која потреса биће посматрача, отвара у њему нове неслушене просторе и оставља га заувек промењеним. Јер у приповеци „Бајрон у Синтри“ песникова биографија само је подразумевани подтекст од којег се полази да би се испричала универзална прича о моћи лепоте, у овом случају лепог бића, да поремети границе чула и емоција, и суочи оног ко је препознаје са сопственим понорима и неоствареним могућностима.

Бајрон као књижевни јунак Андрићеве приповетке доживљава својеврсно епифанијско искуство у Синтри. У првој реченици, која је у Андрићевим приповеткама увек смислен и промишљен увод у смисаоно језгро приповести, Бајрон је у друштву, али издвојен од осталих – међу пријатељима а сам, издвојен својом контрастном појавом лепотана са физичком маном, у свом свету и са својом мишљу. Необичан и неочекиван сусрет са лепом португалском девојчицом која је „искрсла ту пред њим неочекивано, као послата однекуд, од неког, са неком поруком“ (Andrić, 1964: 256) узбуркаће и променити читаво његово биће:

Свим силама је настојао да изгледа безазлено и неусиљено. Свим силама, уколико је још располагао њима. Јер он је изнутра сав био у пламену. Чини му се: све што је цело његово биће одувек тражило, и много више, нашао је сада на овом зеленом вису. Непознато зло које га је отерало из Енглеске и шибало светом као да га је с планом истерало овамо (Andrić, 1964: 256–257).

У најбољој студији посвећеној овој приповеци Драган Стојановић у описаном сусрету препознаје провиденцијални моменат, знак сусрета са божанском промисли која ствари доводи на своје место, отварајући просторе за дубље разумевање света и себе самог. Сусрет се одвија без речи, односно свако мрмља речи на свом језику, а привлачност је посве инстинктивна и необјашњива и самом главном јунаку, камоли девојчици недовољно одраслој да у оном што се збива препозна печат судбинске предодређености. У приповеци стоји да је она само „девојчица неодређених година“, а у концепту приповетке који се чува у Личном фонду Иве Андрића у Архиву Српске академије наука и уметности (под сигнатуром ИА, 185), на четвртој страни рукописа, та одредница је додатно прецизирана допуном „између 11–14“ година, што писац у свим каснијим штампаним издањима ове приповетке хотимично изоставља. Занетост лепотом некога ко је готово дете, а опет са свим развијеним атрибутима женске сензуалности, додатно табуизира било какву могућност даље реализације снажне и несхватљиве страсти која обузима главног јунака.

У мајсторски грађеној приповеци, која је сва од флуидних наговештаја и унутарње психолошке драматичности, у укрштају онога што припада спољном свету са „муњевитим визијама“, а не у развијеној епској наративности, приповедач читаоца суочава са дејством лепоте која у „чулнику“, какав је Бајрон доиста и био, отвара поноре и буди дотад неслућене димензије у којима се остварује оно што ни у жудњи не може прецизно да се одреди. Нећемо овом приликом улазити у дубљу анализу приповетке, али њено читање и тумачење отворили би, чини нам се, и ученицима нове просторе у сагледавању Андрићеве приповедачке вештине, показали како се литерарни мотиви додирују и преосмишљавају у делима врхунских писаца, и суочили их са питањима о сложености људске природе и за-

питаношћу над светом и могућностима које се у њему непрестано нуде и ускраћују.

Андрић, у свом мајсторству обликовања свих оних бурних и тананих ломова који одређују човекову егзистенцију, обликујући лик Бајрона, сагледава га изнутра, у јединственом тренутку у којем овај књижевни јунак балансира на граници између два амбиса: једног, у који га је гонила распаљена чулност у сусрету са необичном девојчицом у чијем је „гласу и покрету било нешто више од обичног покрета“ и другог, у који су га водили „светла мисао“ и нови осећај „безграничног поштовања према људској личности, највећој живој светињи“. Јунак Андрићеве приповетке доживљава чудо телесног и духовног просветљења („Сад је могао да зна шта је то истински тренутак заноса и заборава!“), у којем се, на први поглед, неком ко би то гледао са стране, ништа посебно не дешава, јер је сва енергија преображаја унутар онога који га доживљава и управо зато тешко одредива, сасвим флуидна, а истовремено, исконски снажна и немерљива са било чим другим. Овај судбински сусрет додатно је занимљив јер се не приписује бићу сиромашног животног и чулног искуства. Напротив. Пробајући све насладе које су му се могле понудити, не зазирући ни од чега у искушавању граница сопствене чулности, Бајрон све време осећа празнину која се понављањем ужитака не да испунити. Андрић, чија проза садржи читав спектар изузетних психолошких карактеризација јунака који су робови својих страсти (сетимо се само Анике, Мустафе Маџара или Челеби Хафиза), и у овој приповеци, али на један готово лирски начин, приповеда о паклу „који је у ствари живот сваког чулника“, јер незасита жеља стално изнова тражи нови предмет жудње, а испуњење задовољства не доноси смирење већ само продужава патњу. Амбивалентност оваквих јунака можда је једна од литерарних опсесија писца који је у свом приватном и друштвеном животу био оличење господствености, одмерености и опрезности у речима и опхођењу.

Мазохистички хедонизам романтичарског песника досегао је у Андрићевој приповеци онај ниво изнад којег се није могло даље, осим у савсим другачијим мерама одређене просторе готово религиозног обожења Малог створења (*little creature*), како је Бајрон у мислима називао неименовану португалску девојчицу која га је занела.

Јер, после сусрета који траје свега неколико минута, и који се прекида нагло и неочекивано Бајроновим бегом и повратком у реалност, ништа више у животу јунака није као што је било – био је, каже се у приповеци, „уопште миран као јагње и пун неке fine пажње не само према људима него и према предметима“ (Andrić, 1964: 258). Андрић указује у уметничкој визији истргнутог и дописаног дела приповедне биографије романтичарског песника колико је људско биће крхко и колике се за посматраче, па и ближње, несавладиве дубине у њему отварају у судбинском сусрету са лепотом:

Лепота, као калем који се нашао у души и оспособљује је за раст ка тој исконској лакоћи, оспособљује нас и за такву позитивну, мирну, доброхотну усредсређеност на све и свакога. То је важан елемент драгости постојања и када се не роди љубав у правом смислу. Није више толико важна воља, 'успех' (коме се неретко, тамо где влада воља, тежи по сваку цену), јер све се показује као вредно пажње и

без тога; моћ је не у савладавању свега унаоколо него у новом, дубљем и осетљивијем проживљавању свега. Лепота лепог бића се шири на друга бића, не чинећи их нужно лепшим, већ јединственим и вредним обзира; 'искалемљен' лепотом, човек спокојније и с миром онога који зна живи у времену. Стиче добар преглед, јер се нашао на вишој тачки, слободан од ужагрености онога ко хоће да поседује и влада (Стојановић, 2003: 331–332).

Овај дужи цитат, за који нам је жао што га нисмо ми написали него Драган Стојановић у поменутој студији о лепим бићима Иве Андрића, индикативан је не само када се тумачи „Бајрон у Синтри“ него се његово значење шири и на сусрет са врхунском уметничком лепотом којом нас дарује ова Андрићева приповетка. Ако је суочавање са савршеним нешто што нас као људе изнутра мења и чини да, „искалемљени“ лепотом, у свету живимо с миром који стичемо овом посебном врстом чулно-духовног искуства, онда је читање овакве прозе управо део тог посебног искуства. И ако сматрамо да нам књижевност, на посебан начин, помаже у разумевању света и изградњи себе самих, онда је читање приповетке „Бајрон у Синтри“ драгоцен допринос таквој врсти самоизградње. Само је још потребно да састављаче програма и младе генерације убедимо у то.

Литература

- Andrić, I. (1935). *Rukopis-koncept pripovetke CINTRA*. Lični fond Ive Andrića. Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, signatura IA, 185.
- Andrić, I. (1964). *Jelena, žena koje nema. Sabrana dela Ive Andrića, knj. 7*. Beograd – Zagreb – Sarajevo – Ljubljana: Prosveta – Mladost – Svjetlost – Državna založba Slovenije.
- Andrić, I. (1976). *Staze, lica, predeli. Sabrana dela Ive Andrića, knj. 10*. Beograd – Zagreb – Sarajevo – Ljubljana – Skopje: Prosveta – Mladost – Svjetlost – Državna založba Slovenije – Misl.
- Brajović, T. (2015). Između ponora i uzleta: dva lica erotizma u Andrićevoj priči „Bajron u Sintri“. *Sveske Zaduzbine Ive Andrića*. 34 (32), 158–190.
- Stojanović, D. (2003). *Lepa bića Ive Andrića*. Podgorica – Novi Sad: CID – Platoneum.
- *Zbornik o Andriću* (1999). Beograd: Srpska književna zadruga.

Summary

The paper proposes, within the context of the continuity of the presence of Ivo Andrić in the curricula, a new, additional reading and interpretation of this great Serbian writer. The short story that should be included in the school reading list is the story “Byron in Sintra” and the reasons for selecting this story from the writer’s wide literary opus are numerous. Inclined to combine the factual and the fictional in his work, Andrić told his story about Byron in which, in his unique style, he described the highs and the lows that human beings can reach in their pursuit of meaning and serenity. In this masterfully written short story, full of fluid hints and inner psychological drama, through what belongs to the outer world, as well as through “flashing visions” and not by means of an epic narrative, the writer confronts the reader with the effect of the beauty that in a “man of senses”, such as Byron, opens an abyss and arouses previously undreamed of dimensions where things, which even desire cannot define precisely, can be realised. The reading and interpretation of the story would provide the students with new possibilities for understanding Andrić’s story-telling skills, show how literary motifs correlate and call for reconsideration in the works of the great writers, as well as confront them with the questions regarding the complexity of the human nature, the world in general and the opportunities and obstacles that it constantly provides.

Keywords: curriculum, biography, fiction, beauty, epiphany, self-development.